

симптомами синдрому професійного вигорання є емоційне та фізичне виснаження, негативне ставлення до колег, учнів, своєї особистості, психосоматичні захворювання, наявність шкідливих звичок, порушення харчової поведінки, що може проявлятися відсутністю апетиту або, навпаки, переїданням, автоматичне виконання своєї роботи, відсутність творчості у професійній діяльності, дратівливість, агресивність, тривожність, гнів; негативний настрій у вигляді цинізму. Також цей синдром призводить до того, що педагог стає байдужим до своєї роботи.

Загалом, синдрому емоційного вигорання присвячена велика кількість наукових робіт, але варто відзначити, що дослідники, які займалися вивченням цього феномену розглядають його як руйнівне та деструктивне явище у житті професіонала, яке негативно впливає не лише на професійну діяльність педагога, а й на його психічний стан, фізіологічне здоров'я, стосунки з оточуючими. Саме тому постає завдання розробки програми, спрямованої на послаблення цього синдрому та його профілактику.

Література

1. Бойко В. В. Енергія емоцій у спілкуванні: погляд на себе и на других. – М.: Наука, 1996. - 154 с.
2. Булатевич Н.М. До проблеми психічного вигорання / Н.М. Булатевич // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Серія «Соціологія. Психологія. Педагогіка» – 2002. – Вип.12-13. – С.121-124.
3. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – СПб.: Питер, 2008. - 336 с.
4. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова // Психологический журнал. – 2007. т. 9. – № 7. – С. 49-50.
5. Орел В.Е. Феномен «вигорання» у закордонній психології: емпіричні дослідження // Журнал практичної психології та психоаналізу. – № 1. – 2001. – С.90- 91.
6. Пряжников Н. С. Психология труда и человеческого достоинства: [учеб. пособие] / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – М.: Академия, 2005. – 480 с.
7. Perlman B., Hartman E. A. Burnout: summary and future research // Human relations. – 1982. – V. 35 (4). – p. 283-305.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Хохлова Ксенія Ігорівна
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, м. Житомир.
Науковий керівник – канд. філософ. наук,
доц. Пирог Ганна Володимирівна

Проблема патріотизму на сучасному етапі розбудови Української держави переживає процес свого відродження, спостерігається значне підвищення інтересу дослідників до вивчення даного феномена. Дослідження образу рідної країни у свідомості громадян має важливе прикладне значення. Виклики, що постали перед Україною в останні роки, та обумовлені ними зміни у соціально-політичній, економічній, культурній сферах стали певним каталізатором об'єднання нації у межах єдиних національних інтересів та цінностей.

Питання національної та етнічної ідентифікації, розвиток почуття патріотизму, національної самосвідомості було в полі зору багатьох науковців. Зокрема, М.Й. Боришевський, В.В. Горбунова, М.А. Єрьоміна, Г.У. Солдатова, О.Г.Шмельов та інші автори займалися теоретичним та методологічним вивченням даної проблематики. Однак, незважаючи на широкий діапазон досліджень патріотизму, в науковій літературі досі немає

однозначного трактування цього поняття. Немає універсального або хоча б загальноприйнятого тлумачення цього поняття і в сучасних гуманітарних науках.

Проте, М.А. Єршова у своїх роботах зазначає, що *патріотизм* – це почуття цінності й необхідності для життя кожної людини її включення в більшу цілісну індивідуальність народу і, з іншого боку, інстинкт самозбереження народної індивідуальності і самобутності. *Патріотична свідомість* – відображення суб'єктом патріотизму як відданості і любові до свого народу і Батьківщині. Саме відображення є детермінантою патріотичної поведінки, а також моральним регулятором взаємодії патріота з об'єктом його патріотичного впливу [7].

Події останніх років (Революція Гідності, АТО, ООС, інтеграція в ЄС) обумовили як позитивні, так і негативні зміни структур свідомості різних верств населення. Лише створюючи умови для позитивної самоідентифікації особистості на ранніх етапах дорослішання можна очікувати успішну етнічну, а отже і національно-патріотичну соціалізацію за будь-яких екстраординарних умов у майбутньому. Діти, які матимуть позитивну ідентичність, пишатимуться своєю етнічною, а отже і національною належністю, зможуть у майбутньому займати активну громадянську позицію, розбудовувати рідну країну та підтримувати конструктивні міжнаціональні взаємини з представниками інших країн.

Молодий шкільний вік є сензитивним періодом формування національних почуттів, цінностей, світогляду дитини, усвідомлення власної відокремленості від представників інших національностей і формування позитивних навичок міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі. Розвиток етнонаціональних конструктів свідомості молодшого школяра значною мірою обумовлений особливостями виховання, специфікою конкретного етносу, патріотичного виховання та ін. (О.Є.Євмененко) [2].

Первинне усвідомлення особистістю себе як представника певної національності відбувається у молодшому шкільному віці і значною мірою детерміноване специфікою етнокультурних установок у сім'ї (Т.В.Гармаєва) [3].

Багатьма дослідниками був помічений той факт, що процес становлення етнічної та національної ідентичності є закономірним наслідком завершення формування того чи іншого етапу психічного розвитку дитини. О.В. Савицька, Л. М Співак зазначають, що одним з перших концепцій становлення етнічної та національної ідентичності особистості висунув Ж. Піаже [7]. Дослідник виокремив три основні етапи:

- 1) в 6-7 років у дитини з'являються перші фрагментарні та несистематичні знання про власну етнічну належність (мова, особливості святкування свят тощо – ознайомчий етап);
- 2) у 8-9 років має місце усвідомлення себе частиною цілого – своєї етно-національної групи, дитина знає, чим її нація відрізняється від інших (країна проживання, національність батьків – формування національних почуттів);
- 3) у 10-11 років відбувається повне становлення національної ідентичності (дитина виділяє свою культуру з характерними їй традиціями та особливостями з-поміж інших культур та ставить її на перше місце за значимістю).

Окремі науковці схильні вважати, що перші прояви неусвідомленої ідентифікації з етнонаціональною групою з'являються у дітей з 3-4 років (через сприймання яскравих зовнішніх розбіжностей), однак більшість дослідників поділяють погляди Ж. Піаже, який вважав, що етнічної ідентичності дитина досягає у молодшому шкільному віці, оскільки у неї з'являється рефлексія.

У процесі формування національної ідентичності дитина проходить ряд етапів: від дифузної до реалізованої ідентичності, і результатом цього процесу є емоційно-оціночне усвідомлення своєї приналежності до національно-етнічної групи в *підлітковому віці*. Але національна ідентичність підлітка не статичне, а динамічне утворення, так як процес її становлення не закінчується підлітковим віком, а продовжується впродовж багатьох років, в ході яких вона може змінюватися, переживати кризи, зникати і виникати заново [5].

У *підлітковому та юнацькому віці* завершується остаточне формування національної ідентичності, так як з'являється мотивація вибору ідентичності та належності в рамках нації,

етносу. Даний процес можливий через те, що відбувається поступовий процес переходу від автоматичного повторення за дорослими певної етнокультурної поведінки до оперування сукупністю знань про власні національні особливості, що є основою етнічної самосвідомості [3].

Приблизно у 18-20 років людина визнає свою національну належність, яка залишається незмінною. Проте варто зазначити, що вплив соціального фактора на становлення даної ідентичності досить значний. Адже в першу чергу на видозміну ідентичності впливають чинники, що пов'язані зі змінами у суспільстві.

Так як на етнонаціональну ідентичність передусім впливає суспільство з властивою йому динамікою, то можна зробити висновок, що ідентичність є набутою, а не вродженою якістю, і вкрай динамічним формуванням. І в свою чергу юнацький вік є досить важливою ланкою переходу молодого людини у дорослість. Він є періодом усвідомлення свого місця в житті, знаходження свого покликання у професії, встановлення романтичних стосунків, розвитку значущих цінностей та формування нових шляхів самореалізації та самоактуалізації [5].

Юнацький вік є певним етапом формування самосвідомості особистості та її світогляду, створення плану подальших дій, прийняття відповідальних рішень, відкриття внутрішнього світу, виникнення усвідомлення неповоротності часу, відчуття людської близькості.

Період середньої дорослості, зазвичай, розпочинається з переживання кризи середини життя або осмислення власного віку. Більшість людей двозначно відносяться до середнього віку, адже це може бути як розквіт їхнього сімейного життя, кар'єри, так і розуміння того, що значна частина життя прожита, що заганяє людину в страх, паніку. На даному віковому етапі особистість бажає, не дивлячись ні на що, реалізувати свій творчий потенціал, передати щось наступному поколінню, підготуватися до спокійного та забезпеченого життя в похилому віці [1].

І.І.Таран зазначає, що на даному етапі життя у свідомості людини відбувається зміна орієнтацій, переоцінка життя в цілому. В період середньої дорослості Я-концепція особистості доповнюється новими Я-образами, приймаючи до уваги ситуативне відношення, варіації самооцінки, які постійно змінюються [7].

Результатом аналізу наукової літератури Т.М. Дзюбою та О.Г.Коваленком є висновок про те, що Я-концепція дорослої людини цього вікового періоду продовжує розвиватися й удосконалюватися шляхом збагачення новими Я-образами. Більшість уявлень дорослої людини про саму себе, які формували її Я-концепцію в період ранньої дорослості, формуються на тенденції до самоактуалізації. Однак, на етапі середньої дорослості людина, намагаючись досягти успіху й бути переконливою, проходить стадії самоактуалізації разом із своїми, як правило, вже дорослими дітьми [1].

Дані новоутворення можуть кардинально видозмінити вже наявні структурні компоненти свідомості, зокрема уявлення про власну етнічну та національну належність, що вже у свою чергу актуалізує важливість появи нового світосприйняття, а також уявлення себе у «новому світі».

Формування національної свідомості можна розглядати не тільки у контексті онтогенетичного розвитку. Існують різні підходи і теорії, які описують розвиток національної ідентичності у філогенезі. Зокрема, Т.Г. Стефаненко у своїх працях виділяє п'ять етапів розвитку національної ідентичності в процесі етногенезу:

– *перший* характеризується усвідомленням членами первісної **спільноти** своєї спорідненості по крові або шлюбу, коли люди розуміють, що пов'язані між собою певним горизонтальним спорідненим зв'язком, який виникає в даний момент їх існування і не впливає від далеких предків;

- *другий* виникає, коли відбувається усвідомлення спільності свого єдиного походження, тобто первісна спільнота приходить до висновку, що має одного загального предка, і це усвідомлення виражається в ідеї вертикальної спорідненості та появою міфів про походження даного народу від далеких предків-героїв і культ їх духів;
- *третій* знаменується появою ідеї про спільність території, на якій проживає даний народ;
- *четвертий* характеризується появою почуття спільності історичної долі, коли група усвідомлює, що має історію свого розвитку, що починається з життя далеких предків;
- *п'ятий* свідчить про появу і розвиток національної ідентичності через ототожнення групою себе з мовою, на якій вона говорить, і культурою, яка була створена нею за весь попередній період етногенезу і продовжує створюватися в даний момент існування [7].

Таким чином, на сучасному етапі розвитку науки проводиться значна кількість досліджень розвитку етнонаціональної ідентичності, як в онтогенетичному, так і філогенетичному контексті. Більшість дослідників відзначають, що етнічна ідентичність формується у молодшому шкільному віці, однак у цьому віці етнонаціональні уявлення є нестабільними і швидко змінюються. Розвиток національної ідентичності активно відбувається до юнацького віку, але надалі процес її становлення не закінчується, а продовжується впродовж багатьох років, в ході яких вона може змінюватися, переживати кризи, зникати і виникати заново. На етнонаціональну ідентичність передусім впливає суспільство з властивими йому змінами, тому можна зробити висновок, що ідентичність є набутою, а не вродженою якістю, і вкрай динамічним формуванням.

Література

1. Андреева Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 288 с.
2. Березович Е. Л. Ономазиологический портрет “человека этнического”: принципы построения и интерпретации / Е. Л. Березович, Д. П. Гулик // Встречи этнических культур в зеркале языка (в сопоставительном лингвокультурном аспекте). – М. : Наука, 2002. – С.231–253.
3. Боришевський М. Національна самосвідомість та ідентифікація громадян як чинник демократичних перетворень в українському суспільстві / Боришевський М. // Соц.-психол. вимір демократичних перетворень в Україні / За ред. Максименка С. Д., Циби В. Т., Шайгородського Ю. Ю. та ін. – К. : Укр. центр політ. менеджменту, 2003. – С. 138-144.
4. Браун Р. Межгрупповые отношения // Перспективы социальной психологии / Пер. с англ. – М., 2001. – С. 548-578.
5. Горбунова В.В. Психологічні чинники формування етнічної свідомості у юнацькому віці: Дис... канд. психол. наук. – К., 2003. – 266 с.
6. Еремина М.А. Патриотизм как психологический феномен / Формирование традиций патриотизма: материалы научно-практической конференции. – Барнаул, 2015. – С. 30-34.
7. Савицька О.В., Співак Л. М. Етнопсихологія: Навчальний посібник. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТУДЕНТОК З ІНВАЛІДНІСТЮ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Чупіна Катерина Олександрівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, м.Умань.
Науковий керівник – доктор педагог. наук,
доц. Кравченко Оксана Олександрівна

Визнання українським суспільством пріоритету загальнолюдських цінностей вимагає від освіти нового ставлення до людей з особливими освітніми потребами, вирішення питань їх